

pod red. J. Michalewicz,

Wstęp z: Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954),
Kraków 1997, s. 133-146.

DANUTA GRODOWSKA-KULIŃSKA, LESZEK HAJDUKIEWICZ

SZKOŁA NAUK POLITYCZNYCH (1920—1949)

I. Zarys dziejów szkoły i organizacja studiów Kancelaria i opis zespołu

I. 1. Zarys dziejów szkoły i organizacja studiów

Uroczysta inauguracja w dniu 21 IV 1921 r. pierwszego po wojnie wstępnego kursu Polskiej Szkoły Nauk Politycznych zapoczątkowała drugi rozdział w historii tej instytucji, założonej w 1910 r. z inicjatywy grona profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i działającej w latach 1910/11–1913/14 pod patronatem Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych. Reaktywowana w roku akad. 1921/22 Polska Szkoła Nauk Politycznych (od 1929 r. — Szkoła Nauk Politycznych) różniła się w swym kształcie organizacyjnym, celach i założeniach programowych od swej przedwojennej poprzedniczki. U podłoża tych przeobrażeń leżały dwie uchwały Wydziału Prawa z 17 II 1920 r. i 23 III 1921 r.¹ o przejęciu naczelnego nadzoru nad działalnością szkoły, pozostającej wciąż agendą Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych i o powierzeniu kierownictwa studiów jej dotychczasowemu dyrektorowi Michałowi Rostworowskiemu. Nowy status prawny szkoły określiła zatwierdzona przez senat 30 VI 1922 r. umowa między rektorem UJ Juliuszem Nowakiem a prezesem Towarzystwa M. Rostworowskim, na mocy której towarzystwo przekazało uniwersytetowi tytułem darowizny Polską Szkołę Nauk Politycznych wraz ze wszystkimi przynależnościami, inwentarzem i majątkiem. Uniwersytet przejąwszy powyższą darowiznę zobowiązał się zapewnić funkcjonowanie szkoły dostarczając jej odpowiednich sal wykładowych, pomieszczeń na sekretariat, księgozbiór itp.²

Już na wstępie wyłoniły się trudności w przystosowaniu szkoły do jej nowych zadań i znalezieniu właściwej formuły prawnej dla określenia jej miejsca w strukturze organizacyjnej uczelni. Pomimo zatwierdzenia szkoły przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (10 VI 1921) i pozytywnej uchwały Senatu Akademickiego z 30 VI 1922 r., dopiero w marcu 1924 r. Wydział

¹ Arch. UJ, syg. SNP 2.

² *Sprawozdanie Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych*, [w:] *Kronika UJ za lata akad. 1921/22—1922/23*, Kraków 1924, s. 66—67.

Prawa przedstawił pierwszą wersję statutu szkoły, którego tekst został zatwierdzony przez Ministerstwo WRiOP 19 IV 1929 r. a więc po pięciu latach dyskusji³.

W mało podatnym na wszelkie eksperymenty organizacyjne i sformalizowanym systemie studiów uniwersyteckich starano się Szkole Nauk Politycznych nadać charakter studium pośredniego między szkołą państwową a prywatną lub jak to określano — nadać jej charakter *szkoły publicznej pod zarządem uniwersytetu*, nie posiadającej praw akademickich, ale uznanej za *odrębny oddział w obrębie Wydziału Praw*, o dużym zakresie autonomii.

W myśl założeń statutowych SNP miała być z jednej strony szkołą opartą na zasadzie całkowitej dobrowolności, dopełniając studia odbywane na Wydziale Prawa lub na Wydziale Filozoficznym. Miało to się odbywać niejako na marginesie oficjalnie na tych wydziałach obowiązujących programów. Z drugiej strony szkoła miała kształcić słuchaczy nie posiadających specjalistycznych studiów, zwłaszcza prawniczych, a więc bez podstaw wiedzy politycznej i ekonomicznej. Tym samym szkoła otwierała dla swych absolwentów szerokie pole do pracy zarówno w instytucjach państwowych, jak i w prywatnych przedsiębiorstwach.

Ten nie dość precyzyjnie pod względem prawnym zdefiniowany charakter szkoły znalazł odbicie również w statucie opracowanym 19 IV 1929 r., a stanowiącym wraz z ogłoszonym jednocześnie *Regulaminem studiów*, podstawowy dokument normujący strukturę organizacyjną szkoły aż po czas jej likwidacji w 1949 r.⁴

Szkoła Nauk Politycznych stała się odrębnym oddziałem w ramach Wydziału Prawa, który sprawując bezpośredni nadzór nad działalnością szkoły powierzał jednemu ze swych członków kierownictwo studiów i czynności dyrektora, uchwalał coroczny plan wykładów i zatwierdzał listę wykładowców. Wydział kontrolował budżet szkoły oraz zabezpieczał odpowiednie fundusze na jej utrzymanie (art. 1 statutu).

Dyrektorem Szkoły Nauk Politycznych w latach 1921/22–1934/35 był M. Rostworowski, od 1 III 1936 r. do wybuchu wojny — Z. Sarna, a w latach 1946–1949 — L. Ehrlich.

W odróżnieniu od innych uniwersyteckich studiów i oddziałów, statut nie przewidywał utworzenia osobnego organu kolegialnego. Do obowiązków dyrektora szkoły należało m.in. opracowanie corocznych programów zajęć, zawieranie umów z wykładowcami i personelem szkoły, nadzór nad działalnością sekretariatu, organizowanie sesji egzaminacyjnych itp. Poza sekretarzem i bibliotekarzem szkoła nie zatrudniała etatowych pracowników. Kompletowany corocznie zespół wykładowców składał się wyłącznie z profesorów i docentów UJ (głównie z Wydziału Prawa i Wydziału Filozoficznego), wyższych urzędników

³ Odpis statutu — Arch. UJ, sygn. SNP 2.

⁴ Tamże.

administracji państwowej i samorządowej oraz zapraszanych, zwłaszcza w latach dwudziestych, uczonych zagranicznych.

Pod względem finansowym Szkoła Nauk Politycznych była jednostką całkowicie samowystarczalną, czerpiąc środki z opłat wnoszonych przez słuchaczy oraz bardzo nieregularnie wypłacanych (do 1925 r.) dotacji Ministerstwa WRiOP i równie szczupłych zasiłków Wydziału Prawa. Środki te pozostawały w rękach dyrektora szkoły pod kontrolą delegata Rady Wydziału Prawa. Przeznaczano je na honoraria dla wykładowców, utrzymanie sekretariatu oraz biblioteki odziedziczonej po Towarzystwie Polskiej Szkoły Nauk Politycznych, a wzbogaconej księgozbiorem nabytym po W. Czerkawskim i uzupełnianej darami głównie M. Rostworowskiego⁵. Sale wykładowe bezpłatnie udostępniała uczelnia.

Spośród czterech działających w Polsce okresu międzywojennego uczelni tego typu (Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie i Wilnie oraz Studium Dyplomatyczne we Lwowie), krakowska Szkoła Nauk Politycznych starała się wypracować własną koncepcję wyższego instytutu uzupełniającego program studiów Wydziału Prawa, co oznaczało w praktyce rezygnację z samodzielności programowej, ścisłego określenia tematyki studiów i pełnej koordynacji zajęć z programem studiów prawniczych.

Podstawową formą kształcenia słuchaczy szkoły był dwuletni cykl wykładów monograficznych z dziedziny prawa: międzynarodowego, państwowego, politycznego oraz administracyjnego, studiów z zakresu ekonomii, historii dyplomacji i prawa konsularnego, geografii (przede wszystkim gospodarczej), historii ustroju i stosunków politycznych, socjologii. Zagadnienia te łącznie miały stanowić kompendium wiedzy polityczno-dyplomatycznej i społeczno-ekonomicznej. Od roku akad. 1938/39 prowadzono również seminaria.

Zajęcia w wymiarze 208–212 godzin rocznie odbywały się wieczorami według ogłaszanych na każdy rok programów. W tych ramach starano się wyposażyć absolwentów w ogólną orientację w węzłowych, aktualnych problemach współczesnego życia politycznego, w ścisłym związku z wiedzą wyniesioną z studiów uniwersyteckich⁶.

Regulamin studiów określał dość rygorystycznie zasady naboru kandydatów i obowiązki słuchaczy szkoły. W myśl regulaminu słuchaczami SNP mogli zostać absolwenci lub studenci (najwcześniej po pierwszym roku studiów) Wydziału Prawa i Wydziału Filozoficznego oraz w drodze wyjątku osoby posiadające świadectwo dojrzałości, ale zajmujące odpowiedzialne stanowiska w wojsku,

⁵ Biblioteka szkoły została przejęta przez Niemców w czasie II wojny światowej — zob.: H. Barycz, *Dzieje zakładów naukowych wyższych uczelni akademickich w Krakowie w okresie II wojny światowej*, „Rocznik Krakowski”, T. XXXI, Kraków 1957, s. 124.

⁶ Zob. *Regulamin Szkoły Nauk Politycznych*, [druk w:] *Sprawozdania Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych za r. 1929/30*, Kraków, ss. 24–26.

administracji państwowej lub samorządowej, a także w poważnych instytucjach gospodarczych. Pozostali kandydaci, nie spełniający powyższych warunków, mogli być przyjęci w charakterze słuchaczy nadzwyczajnych, bez prawa składania egzaminów i uzyskania świadectwa ukończenia szkoły.

Warunkiem ukończenia szkoły i uzyskania dyplomu było złożenie w ciągu dwu lat około dwudziestu egzaminów ustnych, bez obowiązku opracowania i obrony prac dyplomowych lub egzaminacyjnych. Studenci Wydziału Filozoficznego oraz osoby postronne winne były ponadto uczęszczać na wykłady prowadzone na Wydziale Prawa z zakresu prawa politycznego, prawa narodów, ekonomii politycznej oraz skarbowości i przedłożyć przed uzyskaniem dyplomu świadectwa kolokwialne z tychże przedmiotów. Dyplom ukończenia Szkoły Nauk Politycznych nie stanowił dowodu ukończenia studiów wyższych, szkoła bowiem była tylko studium uzupełniającym zagadnienia wykładane na wydziałach prawa i filozofii.

W ciągu 21 lat istnienia szkoły w latach: 1921/22–1938/39 oraz 1946/47–1948/49 przeciętna liczba słuchaczy wynosiła ok. 120 osób rocznie (209 osób w roku akad. 1921/22, 602 w roku akad. 1946/47). Dyplomy uzyskiwało jednak nie więcej niż 30–40 absolwentów rocznie. Łącznie w latach akademickich 1922/23–1937/38 szkoła wydała 648 dyplomów, a 10–15% osób nie uzyskało przy egzaminach ocen pozytywnych⁷.

Z chwilą wybuchu wojny w 1939 r. Szkoła Nauk Politycznych została zmuszona do zawieszenia swej działalności. Podjęła ją z grupą 12 studentów na jesieni 1944 r. i prowadziła aż do oswobodzenia Krakowa w styczniu 1945 r.⁸ Po wyzwoleniu szkoła wznowiła działalność uroczystą inauguracją 4 XI 1946 r. na tych samych zasadach ustrojowych co w okresie międzywojennym, pod kierunkiem prof. L. Ehrlicha i w ścisłej współpracy z kierowaną przezeń Katedrą Prawa Międzynarodowego. W latach 1946–1949 zorganizowano tylko dwa pełne turnusy szkoleniowe. Pierwszym krokiem do likwidacji szkoły było zarządzenie Ministerstwa Oświaty z 14 VI 1948 r. o wstrzymaniu wpisów na pierwszy rok studiów. W rok później szkołę rozwiązano w związku z ogólną reorganizacją systemu studiów uniwersyteckich⁹.

Ze względu na specyficzne zadania szkoły, jak również z uwagi na fakt, że skupiała ona tak studentów jak i słuchaczy pracujących zawodowo, dużą rolę odegrało, założone jeszcze przed I wojną, Koło Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych, zarejestrowane 27 IX 1935 r. i prowadzące nie tylko ożywioną działalność samopomocową (biblioteka, skrypty), ale i czynnie współpracujące w propagowaniu zadań szkoły.

⁷ Dane statystyczne szkoły zob.: *Sprawozdania Kola Uczniów i Absolwentów SNP 1921–1939* (druk).

⁸ H. Batowski, *Szkoła Nauk Politycznych w tajnym nauczaniu*, [w:] *Ne cedat Academia*, Kraków 1975, s. 284–285.

⁹ Arch. UJ, syg. S III 121.

I. 2. Kancelaria i opis zespołu.

Reaktywowana po pierwszej wojnie światowej Szkoła Nauk Politycznych, podobnie jak inne studia specjalne uniwersytetu, otrzymała w 1920 r. własny sekretariat, mieszczący się przy dyrekcji szkoły, początkowo w Bursie Akademickiej, od 1934 r. w budynku Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ przy ul. Jabłonowskich, a od 1945 r. w lokalu Katedry Prawa Narodów UJ. W myśl statutu (art. 15) sprawy administracyjne szkoły załatwiał sekretarz powoływany przez Radę Wydziału Prawa na wniosek dyrektora, z obowiązkiem prowadzenia spraw bieżących, przyjmowania wpisów i zgłoszeń do egzaminów, sporządzania wykazów złożonych egzaminów i wydawania dyplomów, czuwania nad przestrzeganiem regulaminu studiów oraz zobowiązany do utrzymywania stałych kontaktów z młodzieżą. Do roku 1923 agendy kancelarii szkoły prowadził osobiście dyrektor szkoły, prof. M. Rostworowski. Dopiero w 1924 r. utworzono stanowisko sekretarza (kierownika kancelarii) a zarazem bibliotekarza szkoły. W latach 1924–1933 stanowisko to piastowała Zofia Czerkawska, w latach 1934–1939 dr Halina Jasińska, w latach 1945–1949 mgr Marian Markowski.

Sekretariat szkoły przez cały czas swego istnienia nie posługiwał się żadnym systemem kancelaryjnym, prowadząc agendy bez dziennika podawczego, rzeczowego wykazu akt, układu registraturalnego itp. Bieżącą korespondencję wpisywano w latach 1934–1935 do podręcznej *filury* bez znaków kancelaryjnych, a niektóre kategorie akt (np. sprawy osobowe, budżetowo-finasowe, programy, statuty, okólniki i zarządzenia) przechowywano w osobnych teczkach, nie krępując się rygorami ściśle ustalonego porządku rzeczowego. Ze względu na samodzielność szkoły, sekretariat pełnił zarazem funkcję komórki finansowej, która załatwiała sprawy związane z pobieraniem opłat od słuchaczy (wpisowe, taksy egzaminacyjne), opracowywała preliminarze budżetowe i dokonywała rozliczeń z przydzielonych dotacji.

Na tle kancelaryjnego bezładu korzystnie wyróżniał się znacznie lepiej utrzymany, choć obecnie poważnie zdekompletowany, dział dokumentacji studenckiej, w skład którego wchodziły *rodowody* (katalogi) studentów, serie protokołów egzaminacyjnych (zbiorczych i indywidualnych), zaświadczeń o kolokwiach itp.

Przedwojenne materiały aktowe SNP zabezpieczyła w chwili wybuchu wojny ówczesna sekretarka szkoły dr H. Jasińska, od niej bowiem otrzymało Archiwum UJ w czerwcu i lipcu 1945 r. pierwsze partie akt z lat 1921–1939 (wraz z fragmentem akt Polskiej Szkoły Nauk Politycznych z lat 1911–1914). Natomiast szczątki registratury powojennej (1945–1949) znalazły się w zbiorach archiwum dopiero w 1960 r. z daru prof. L. Ehrlicha oraz w 1966 r. wraz z aktami Katedry Prawa Międzynarodowego UJ. Garść materiałów z lat 1921–1939 wyłączonych ze spuścizny dr H. Jasińskiej, przekazała w 1970 r. do zbiorów archiwum Dyrekcja Biblioteki Jagiellońskiej.

Z tych rozproszonych i mocno zdewastowanych materiałów udało się odtworzyć fragmenty pierwotnego zasobu aktowego Szkoły Nauk Politycznych

z lat 1921–1939, uzupełnionego zastępczymi materiałami (brulionowe zapiski egzaminatorów) dokumentacji studenckiej z okresu powojennego. Zrekonstruowana w ten sposób pozostałość aktowa SNP liczy wprawdzie 41 jednostek inwentarzowych (1,50 mb), z czego jednak tylko 10 pozycji przypada na właściwą registraturę, pozostałe bowiem 31 jednostek to zachowana z licznymi lukami ewidencja studiów, egzaminów i dyplomów.

Mimo, iż Szkoła Nauk Politycznych związana była organizacyjnie z Wydziałem Prawa UJ, w aktach tegoż wydziału brak korespondencji odnoszącej się do spraw szkoły. Pewne ślady z działalności tej placówki można znaleźć natomiast w protokołach z posiedzeń Rady Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (syg. WP II 85, 86, WP III 1) oraz w aktach Senatu III (syg. S III 121).